

LLIBRE DEL *SINDICAT REMENÇA* DE 1448

AJUNTAMENT DE GIRONA
Arxiu Municipal de Girona

UNESCO
Memory of the World Register

Girona, juny 2013

PRESENTACIÓ

El 18 de juny de 2013 el Comitè Internacional del Programa *Memory of the World* de la UNESCO, reunit a Gwangju (República de Corea), va acordar inscriure el *Llibre del Sindicat Remença de 1448* al Registre *Memory of the World*.

El *Llibre del Sindicat Remença de 1448*, custodiat a l'**Arxiu Municipal de Girona**, és un document manuscrit escrit en llatí entre 1448 i 1449. Conté l'acta de les **reunions celebrades pels homes de remença** (serfs) de diverses diòcesis catalanes per tal de nomenar els seus síndics o representants que havien de negociar l'abolició de la servitud dels mals usos davant del monarca. S'hi recullen les actes de les reunions dels homes de remença de **912 parròquies** de les diòcesis de **Girona, Vic, Barcelona, Elna i Urgell**, celebrades entre el 13 d'octubre de 1448 i el 10 de març de 1449 i que aplegaren prop de **10.500 homes**. Aquestes assemblees, autoritzades pel **rei Alfons el Magnànim**, havien de servir també per a recollir els diners necessaris per a sufragar el procés.

Reclamacions d'aquest tipus es van anar succeint arreu d'Europa al llarg del segle XV, però és a Catalunya on es va abolir, per primera vegada de forma oficial, la servitud el **1486** a través de la **sentència arbitral de Guadalupe**. El sindicat remença de 1448 n'és un precedent. A més, s'hi expressa la voluntat dels pagesos no lliures d'un ampli territori, cosa que el fa excepcional.

Aquesta excepcionalitat va motivar la candidatura del document a ser inscrit en el Registre *Memory of the World*. Aquest és un programa promogut per la UNESCO amb l'objectiu de preservar de l'amnèsia col·lectiva els fons i col·leccions d'arxius i biblioteques d'arreu del món i assegurar-ne la seva difusió. El programa està destinat a la protecció del patrimoni documental, especialment a garantir-ne la preservació i l'accés.

CONTINGUT

1. Els remences
2. El Llibre del Sindicat Remença de 1448
3. El *Memory of the World Register* de la UNESCO
4. Imatges del llibre
5. Bibliografia

ACCÉS EN LÍNIA

Informació sobre el recurs, visualització del llibre i consulta dels índexs:

http://www.girona.cat/sgdap/cat/llibre_sindicat_remenca.php

1. ELS REMENCES

Els pagesos de remença eren homes i dones vinculats, per contracte, a un mas i les seves terres i obligats a pagar una remença o redempció per a deslliurar-se d'aquesta adscripció a la terra. Aquesta obligació de residir en un mas anava acompanyada d'altres tipus de servituds –coneguts com a “mals usos”- i drets que el pagès devia al senyor. Els homes de remença també eren coneguts com a homes propis, solius o afocats. Els sis mals usos eren l'eixorquia, la intestia, la cugúcia, l'àrsia, la ferma d'espoli forçada i la remença.

L'**eixorquia** era un dret que percebia el senyor sobre els béns dels qui morien sense descendència, i la **intestia** sobre les béns d'aquells qui morien sense fer testament. La **ferma d'espoli forçada** era una exacció sobre una part dels béns del pagès que garantia el dot de la muller amb el mas del senyor. La **cugúcia** era un dret que penalitzava el pagès si la seva muller era trobada culpable d'adulteri i l'**àrsia** era un dret pel qual el senyor podia exigir un terç dels béns mobles del pagès de qui s'havia cremat el mas.

L'**origen** de la remença se situa entre els segles X i XI, s'institucionalitza als segles XII i XIII, quan es multipliquen els contractes notariais que fixen per escrit els vincles de dependència, i s'endureix amb la crisi feudal dels segles XIV i XV. Ja a final del segle XIV es comencen a succeir les primeres manifestacions de descontentament pagès i es va articulant un discurs contra la servitud dels pagesos, centrada en la remença.

La monarquia es va mostrar ambigua i vacil·lant davant les **reivindicacions** dels pagesos. Els seus passos en favor de l'abolició dels mals usos, contrasten amb estratègies per evitar perdre el favor dels grans senyors feudals. Fou la dinastia Trastàmara amb Alfons IV, i sobretot la seva muller i regent Maria, els que emprengueren els passos més determinants en favor dels remences.

És en aquest context quan Alfons IV va dictar la seva provisió d'1 de juliol de 1448 per la qual es va donar caràcter legal a les reivindicacions pageses. La convocatòria i la recaptació del sindicat remença de 1448 van conduir a una sentència interlocutòria dictada el 1455 en la qual se susprenien les servituds, però la pressió dels feudals (noblesa, Església i patriciat urbà) en van impedir la seva aplicació.

Aquest fet va conduir a l'**aixecament remença del 1462**, que sumat a altres descontentaments socials, va derivar en la Guerra Civil Catalana de 1462 a 1472. Aquest enfrontament, si bé va acabar amb l'aliança dels pagesos i la monarquia, no suposà l'abolició de les servituds, sinó l'anulació de la

sentència de 1455 i el restabliment de tots els drets senyorials. Tot plegat desembocà en un nou alçament remença el 1482, el qual acabà amb la redacció de la sentència arbitral de Guadalupe, estipulada per Ferran II el 21 d'abril de 1486.

La **sentència arbitral de Guadalupe** va establir la redempció dels mals usos, tot i que va mantenir els drets dels senyors sobre els masos. A més es va estipular una indemnització als senyors –pels estralls de la guerra- i una multa als pagesos revoltats. Per tal que els pagesos poguessin recollir els diners de la indemnització es va constituir el Gran Sindicat Remença de 1488-1508, estudiat per Jaume Vicens Vives.

Malgrat que la sentència arbitral acabés reforçant el sistema feudal, va suposar una victòria per als remences en tant que va abolir la servitud o mals usos. En aquest sentit doncs, la guerra dels remences fou la primera revolta organitzada de pagesos que triomfà a Europa.

2. EL LLIBRE DEL SINDICAT REMENÇA

Títol:

Llibre del Sindicat Remença de 1448 (títol atribuït). *Libra de los remensas*, 1448 (títol original, escrit al llom).

Descripció física:

Llibre manuscrit en suport paper i cobertes de pergamí, de 31,5 x 25 cm. de format i 237 folis. Escrit en llatí. Escripura gòtica.

El llibre està custodiat a l'Arxiu Municipal de Girona, registre general 24510.

Contingut:

Aquest llibre conté l'acta de les reunions dels homes o pagesos de remença de les diòcesis catalanes de Girona, Osona, Barcelona, Urgell i Elna, celebrades entre el 13 d'octubre de 1448 i el 10 de març de 1449. En aquestes reunions es congregaven els homes de remença d'una o diverses parròquies per tal d'escollir els seus síndics o representants —els quals havien de defensar la seva causa (la redempció dels remences, és a dir l'abolició de la servitud personal) davant la monarquia i les institucions pertinents- i també per a recollir els diners necessaris per a pagar la seva redempció.

Aquestes reunions foren autoritzades pel rei Alfons IV el Magnànim, receptiu a les demandes dels pagesos de remença. Així, l'1 de juliol de 1448 Alfons IV dictava una provisió reial (ACA, AR, R. 3148, f. 129) per la qual es permetia als pagesos de reunir-se per tractar l'abolició dels mals usos (servitud personal), nomenar síndics i recaptar els diners necessaris per sufragar a el procés de redempció. En la provisió reial s'especificava que no es podrien reunir més de 50 homes a la vegada i calia que a totes les reunions hi assistís un oficial o delegat reial. A més, un notari n'hauria de prendre acta.

Com que totes les reunions tractaven el mateix tema, en els primers folis del llibre hi ha l'acta o declaració comuna a la qual es comprometien els

remences. Aquesta introducció és un dels elements més interessants i innovadors del document: s'hi exposen els motius que van moure als remences a reunir-se i organitzar-se per tal d'aconseguir l'abolició de la servitud. Hi expliquen, per exemple, els orígens de la remença, que situen en temps de la dominació islàmica, i hi denuncien la injustícia que suposa.

Segueixen les actes de les diferents reunions que només recullen la data i el lloc de celebració, el sistema utilitzat per congregar els homes de remença, l'oficial reial i el notari presents en l'acte i el nom dels homes de remença de cada parròquia.

En total hi ha registrades 553 actes, algunes repetides, que recullen les reunions que tingueren lloc en 912 parròquies diferents i que congregaren, en total 10.425 homes.

Reunions del sindicat i confecció del llibre

El lloc de reunió solia ser l'església parroquial, però en d'altres casos es trobaven a la plaça de la vila, al cementiri, al castell senyorial, a la sagrera o en cases particulars. Normalment els homes eren convocats per repic dels timbals, o de campanes, corns o al so de "viafora".

En les reunions els pagesos de remença de cada lloc escollien i confirmaven els síndics que representarien la seva voluntat dels remences davant les autoritats, és a dir rebien el poder de negociar, tractar, recaptar els diners necessaris, endeutar-se i fer el que creguessin necessari per a aconseguir la redempció dels remences i l'abolició dels mals usos. Per a donar fe i validesa jurídica d'aquestes reunions i de les decisions preses (és a dir l'adhesió al sindicat o delegació de poders als síndics i l'aprovació de la compensació econòmica per a l'abolició de la servitud) hi assistien uns notaris delegats i uns oficials reials (tal com ordenava la provisió d'Alfons IV). Els notaris prenen acta en unes minutes o esborranys i les trametien a Jaume Coma, el notari reial que coordinava el sindicat, i que s'encarregava que fossin copiades i registrades al *Llibre del sindicat*. Per això al principi del llibre hi ha l'acta notarial que ha de servir de model per a totes i cadascuna de les reunions. Segueixen les actes, una a una, de les reunions.

Entre la nòmina dels notaris destaquen Jaume Coma, Miquel Ombert, Bartomeu Munt, Bartomeu Salvador, Jaume Serrolí, Jordi Bosser, Pere de Puig o Antoni Romaguera. De fet, el principal notari és Jaume Coma, que fou l'encarregat de recollir totes les actes que li remetien els altres escrivans escampats pel territori. Aquests notaris eren acompanyats per uns delegats reials: porters, batlles o saigs. Els delegats reials, segons la provisió d'Alfons IV eren els encarregats de "veure, conèixer i examinar" els homes de

remença que havien de contribuir en la recaptació i de nomenar els síndics de cada diòcesi. En definitiva, eren els qui, passant per ciutats, viles i pobles, elaboraven les llistes del cens remença de 1448.

Aquest document ja és esmentat en la documentació relacionada amb el Sindicat Remença de 1488, un altre cens remença elaborat per a obtenir la indemnització econòmica que havia de compensar als senyors feudals l'abolició de la servitud derivada de l'aplicació de la Sentència Arbitral de Guadalupe que, aquest cop sí, suposà la redempció dels remences. De fet, el cens de 1448 va servir de base per a l'elaboració del de 1488, tal com va posar de relleu Jaume Vicens Vives. La documentació del sindicat de 1488 és a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Procedència

No es té constància de la data d'ingrés d'aquest document a l'Arxiu Municipal de Girona. Consta en un inventari dels llibres i pergamins de l'Arxiu Municipal de l'any 1864. El 1888 Julià de Chía, arxiver municipal, el va referenciar i analitzar en la seva obra *Bandos y bandoleros en Gerona. Apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, v. II, p. 48-49, 67-70, editada a Girona, l'any 1888, per la Impremta Pacià Torres. És el primer anàlisi històric que se li dedica.

Desconeixem els avatars de la Història que van fer que el llibre acabés custodiat a l'Arxiu Municipal de Girona: si fou una adquisició de les autoritats municipals o si prové de l'antiga notaria o cort reial de la ciutat, l'arxiu de la qual s'ha perdut. De fet, l'Arxiu Municipal de Girona custodia el fons documental de l'Ajuntament de Girona des de l'època medieval, a la qual remunten els seus orígens.

Es tracta d'un llibre inèdit, fins al moment poc conegut. Com ja s'ha dit, l'esmenta Chía el 1888. El 1954 Jaume Vicens Vives, en el seu estudi sobre el Gran Sindicat Remença de 1488, comentava l'existència del document en base al que deia la documentació del sindicat de 1488 que ell havia estudiat. Assenyalava la importància de localitzar-lo i analitzar-lo, però no coneixia el manuscrit gironí.

Fou Paul Freedman qui va vincular el manuscrit de Chía amb el que buscava Vicens Vives i el primer en posar-lo al seu lloc i atorgar-li el valor que es mereix, l'any 1991. L'any 2005 se'n va publicar la transcripció i un estudi introductori i, a poc a poc, es va o s'ha d'anar incorporant als estudis sobre la servitud personal en època medieval d'àmbit català i europeu.

Rellevància

La Sentència Arbitral de Guadalupe va significar la primera vegada a Europa en què s'aboleix, de forma legal i oficial, les servituds dels pagesos. Com assenyala Paul Freedman, en altres llocs, com Anglaterra, la servitud pagesa anirà desapareixent gradualment, però sense ser abolida per llei. I, de fet, el propi sindicat, neix de l'autorització de la monarquia –d'Alfons IV el Magnànim- als remences per tal de reunir-se i organitzar-se per a la defensa de la seva llibertat. Aquesta autorització és també el primer reconeixement oficial dels remences com a col·lectiu que pot i vol reivindicar els seus drets.

El professor Paul Freedman assenyala que el sindicat remença de 1448 anticipa, d'alguna manera, els sindicats d'època contemporània. En ambdós casos es tracta d'associacions de persones del mateix grup o estatus social que s'organitzen per a reivindicar i defensar els seus drets. Són organitzacions basades en solidaritats horitzontals –entre membres d'un mateix grup social-, que es contraposen a les relacions de tipus jeràrquic pròpies de la societat medieval (senyor-vassall); si bé en el cas del sindicat remença es recapta també una prestació econòmica per pagar el reconeixement d'aquests drets.

En aquest sentit, és una de les primeres mostres de reconeixement polític d'un col·lectiu no privilegiat: per primera vegada es reconeix capacitat de negociació al col·lectiu de pagesos no lliures. El sindicat de 1448 ens permet conèixer el nom i la procedència de la gent corrent que reivindiquen l'abolició de la remença. Són els mateixos que uns anys més tard van protagonitzar la revolta remença que, si bé els va suposar moltes pèrdues, va ser també una victòria en el sentit que va dur a l'abolició de la servitud.

També és innovadora la manera en què els remences van formular la seva reclamació, ja que contraposen la seva visió de la servitud a la visió dels juristes acadèmics. Aquests darrers justificaven l'origen de la servitud en els cristians que no van col·laborar amb les tropes carolíngies a l'hora d'expulsar els musulmans. En canvi els remences, atribueixen l'origen de la seva servitud a una injustícia: la de no permetre que els musulmans convertits al cristianisme deixessin de ser esclaus i, per tant, la de perpetuar l'esclavitud en els cristians, els quals –al seu entendre- tenien el mateix dret a ser lliures.

En aquest sentit el sindicat remença de 1448 també suposa una fita històrica en la reivindicació dels drets humans: si bé per l'època només reconeixen els drets de tots els cristians, estan reivindicant el dret a la llibertat de totes les persones.

El col·lectiu remença s'organitzà per a reclamar els seus drets, li fou reconeguda la seva capacitat política per part de la monarquia i va negociar pacíficament les seves reivindicacions. Fracassades les negociacions

pacífiques els remences s'alçaren en armes. La seva revolta, encara que instrumentalitzada per la monarquia i que va conduir al reforçament del sistema feudal, va significar un èxit, excepcional a nivell europeu: es va abolir per primera vegada la servitud.

La qüestió remença és viscuda com un moment històric important i cabdal en l'imaginari català, i els protagonistes d'aquests esdeveniments han rebut homenatges repetidament i se'ls han dedicat nombroses places i carrers.

Integrar el *Llibre del sindicat remença* en el registre Memory of the World i difondre'l, ha de servir per posar en coneixement dels estudiosos d'arreu del món, no només aquest llibre, que n'és el precedent, sinó la resta de documentació referida a la lluita dels remences catalans per a ser estudiada en profunditat i amb comparació amb altres moviments coetanis d'aquest tipus. I així contribuir, amb més i noves dades, a l'estudi dels moviments socials i de les organitzacions econòmiques i polítiques medievals.

3. EL *MEMORY OF THE WORLD REGISTER* DE LA UNESCO

El registre *Memory of the World* és un programa promogut per la UNESCO amb l'objectiu de preservar de l'amnèsia col·lectiva els fons i col·leccions d'arxius i biblioteques d'arreu del món i assegurar-ne la seva difusió. El programa està destinat a la protecció del patrimoni documental, especialment a garantir-ne la preservació i l'accés.

A la web de la UNESCO es poden consultar els objectius del programa i la relació de documents i arxius inclosos en el registre.

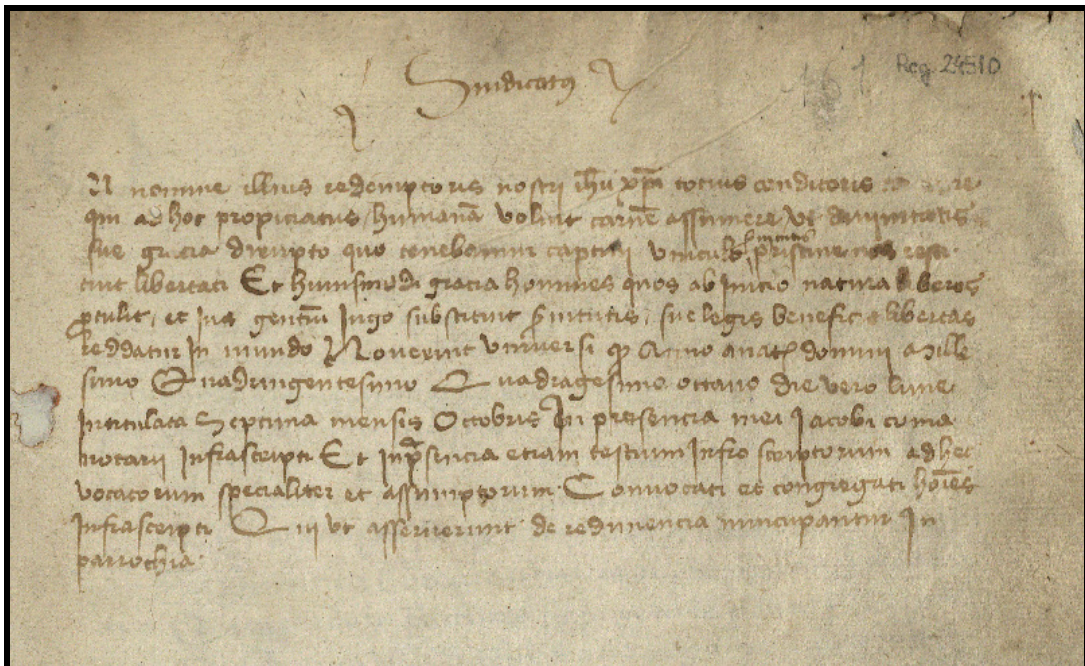
<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world>

Integrar el *Llibre del Sindicat Remença* en el registre *Memory of the World* i difondre'l, ha de servir per posar en coneixement dels estudiosos d'arreu del món, no només aquest llibre, que n'és el precedent, sinó la resta de documentació referida a la lluita dels remences catalans per a ser estudiada en profunditat i amb comparació amb altres moviments coetanis d'aquest tipus. I així contribuir, amb més i noves dades, a l'estudi dels moviments socials i de les organitzacions econòmiques i polítiques medievals.

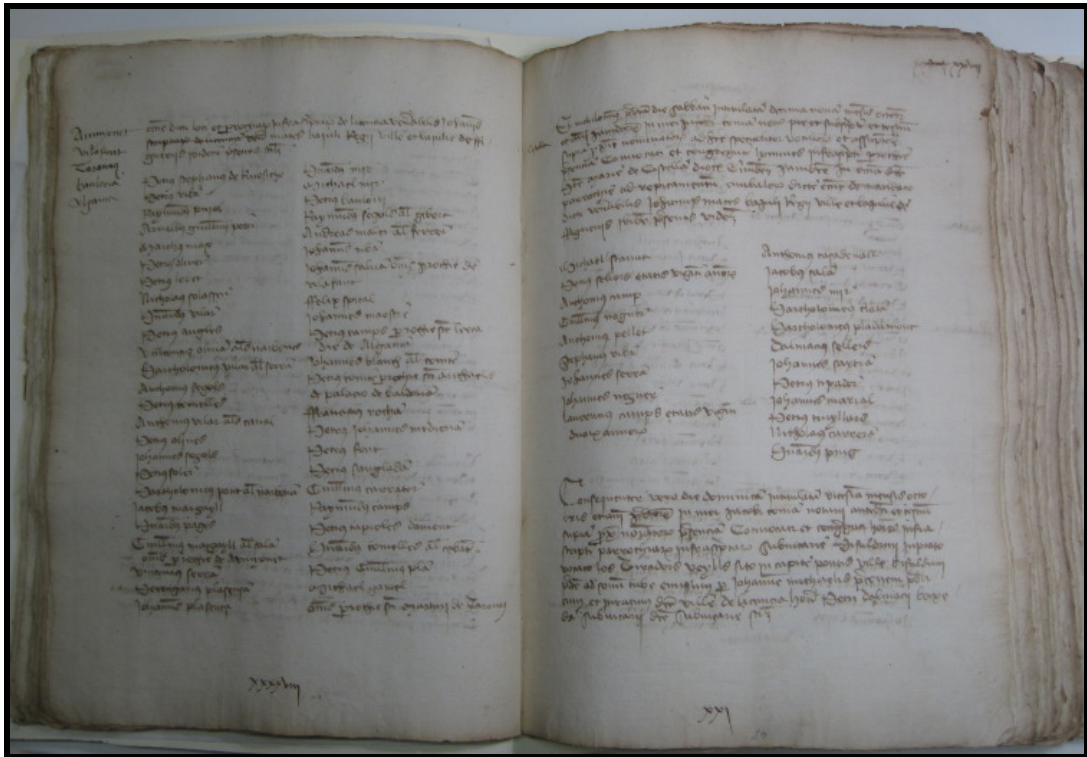
4. IMATGES DEL LLIBRE

AMGi, Col·lecció Ajuntament de Girona, *Llibre del Sindicat Remença de 1448* (llom).

AMGi, Col·lecció Ajuntament de Girona, *Llibre del Sindicat Remença de 1448*, f. 1.

AMGi, Col·lecció Ajuntament de Girona, *Llibre del Sindicat Remença de 1448*, f. 28

5. BIBLIOGRAFIA BÀSICA

“Remences”, a *Diccionari d’Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1992.

CHIA, Julián de, *Bandos y bandoleros en Gerona. Apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, Girona: Imprenta y Librería de Paciano Torres, 1888-1890, 3 vol., 392, 368, 622 p.

FERNÁNDEZ TRABAL, Josep. “El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)”, *Afers*, 42/43 (2002), p. 587 – 624.

FREEDMAN, Paul. *The originis of Peasant Servitude in Medieval Catalonia*. Cambridge University Press, 1991, 266 p.

En aquesta obra Paul Freedman vincula el document esmentat per Chía amb el que demanava Vives i n’analitza el pròleg, p. 190 – 192.

HOMS i BRUGAROLAS, M. Mercè. *El sindicat remença de l’any 1448*. Girona: Ajuntament de Girona i Fundació Noguera, Col·lecció Document de l’Ariu Municipal, 11, 2005, 691 p.

LLUCH i BRAMON, Rosa. *Els remences. La senyoria de l’Almoina de Girona als segles XIV i XV*. Girona: Associació d’Història Rural de les Comarques Gironines, Col·lecció Estudis, 8, 2005, 420 p.

VICENS VIVES, Jaume. *Historia de los remensas (en el siglo XV)*. Barcelona: Ediciones Vicens-Vives 1945 (reed., 1978), 368 p.

VICENS VIVES, Jaume. *El gran sindicato remensa (1488-1508)*, Madrid: Biblioteca «Reyes Catolicos» Col·legi Notarial de Barcelona, Estudios 11, 1954, 263 p.

És en aquesta obra, p. 105, on l’autor assenyala la importància de recuperar la documentació del sindicat remença de 1448.